

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

ГРЕЧАНИК НАТАЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 378.147:[373.2/.3.011.3051:005.336.2]](043.3)

**СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Глухів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
Кузьмінський Анатолій Іванович,
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Біда Олена Анатоліївна,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ,
завідувач кафедри педагогіки і психології;

доктор педагогічних наук, професор
Іщенко Людмила Валентинівна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, завідувач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини;

доктор педагогічних наук, професор
Пріма Раїса Миколаївна,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти.

Захист відбудеться «24» квітня 2021 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 56.146.01 у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.

Автореферат розіслано «23» березня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Ткаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Тенденції розвитку сучасного суспільства характеризуються нівелюванням загальнолюдських цінностей і гострим дефіцитом культури. Це виявляється в кризі морального й духовного становлення молодого покоління й стає актуальним викликом для всіх сфер життєдіяльності. У такій соціокультурній ситуації освіта набуває ролі важливого чинника цивілізованого розвитку суспільства й водночас фундаменту побудови національно цілісної й економічно стабільної держави. Тому розв'язання низки проблем загальнокультурного характеру є пріоритетним завданням сучасної освітньої сфери, і це має здійснюватися шляхом реалізації культуротворчих функцій у формуванні духовно багатой й самодостатньої особистості.

Ключова роль в оновленні системи освіти належить вищій педагогічній школі, оскільки саме в ній формується професіоналізм майбутнього вчителя, відповідального за всебічне виховання особистості. Тому пріоритетами освітньої політики є людиноцентристська орієнтація педагогічних процесів, формування національних і загальнолюдських цінностей, удосконалення змісту сучасних концепцій вищої освіти шляхом збагачення гуманістичними ідеями, поглядами, культурологічною спрямованістю, кращими ідеалами української і світової культури.

Суттєві зміни у філософії сучасної педагогічної освіти спричинили активізацію досліджень у напрямі підвищення ефективності формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи, зокрема, такого її складника, як культурологічна компетентність, і виявили потребу у фахівцях зі сформованими відповідними здатностями. Водночас реалізація компетентнісної парадигми як домінантної стратегії Концепції НУШ спрямована на модернізацію вітчизняної педагогічної освіти в аспекті зміни цілей і змісту підготовки майбутніх висококваліфікованих фахівців. Це пов'язано з новими завданнями початкової школи: підготувати учнів до життя й діяльності в сучасному динамічному полікультурному просторі, виховати в них здатність до постійного самонавчання й саморозвитку, що неможливо без оволодіння вчителями культурологічними здатностями на професійному рівні. Відповідно, перед професорсько-викладацьким складом закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку вчителів початкової школи, постає важливе завдання: підготувати фахівців, які не лише ґрунтовно володіють теоретичними знаннями й практичними вміннями з фаху, а й здатні транслювати професійні якості, збагачені культурологічним змістом.

Ці засадничі положення закладені в законах України «Про освіту» (2017) і «Про вищу освіту» (2014), викладено в Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013), Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів, Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. (2015), Концепції розвитку педагогічної

освіти України (2018) та інших нормативно-правових актах, що спрямовують процеси вдосконалення освітньої сфери на модернізацію професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у ЗВО.

Результати аналізу сучасних наукових досліджень засвідчують, що в теорії і практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, який може бути основою формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, а саме: закономірності організації освітнього процесу у вищій школі висвітлено в працях А. Алексюка, В. Андреєва, В. Андрущенка, В. Беспалька, А. Грітченка, Л. Задорожної-Княгиницької, І. Зязюна, Л. Іщенко, В. Краєвського, В. Кременя, А. Кузьмінського, В. Курок, Н. Лавриченко, П. Лузана, Г. Луценка, Н. Ничкало, О. Пехоти, С. Рудишина, В. Семиченко, О. Семенов, В. Сидоренка, С. Сисоевої та ін.; наукові засади професійної підготовки майбутнього вчителя досліджують С. Гончаренко, І. Дичківська, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, І. Зязюн, О. Іонова, В. Ковальчук, Н. Кузьміна, М. Князян, В. Лозова, А. Маркова, Л. Міщик, О. Пехота, І. Прокопенко, В. Семиченко, С. Сисоева, В. Стрельніков, Н. Ткаченко, А. Троцько та ін.; теоретичні й практичні основи підготовки вчителів початкової школи розглянуті в роботах В. Бадер, Н. Бахмат, Н. Бібик, О. Біди, В. Бондар, Л. Бірюк, О. Будник, О. Варецької, М. Вашуленка, Л. Гаврілової, П. Гусак, Б. Долинського, Л. Коваль, О. Комар, Г. Кловак, О. Ліннік, Є. Лодатка, О. Матвієнко, М. Марусинець, О. Муковоза, М. Оліяр, Н. Олефіренко, І. Осадченко, Р. Пріми, О. Савченко, О. Ткаченко, О. Федій, Л. Хомич, Л. Хоружої, Ю. Шалівської та ін.

Основні положення про взаємозв'язок культури й освіти, роль культурологічних теорій у формуванні особистості на засадах культурологічної освіти обґрунтували О. Асмолов, Л. Буєва, М. Бургін, В. Біблер, О. Бондаревська, Л. Виготський, І. Грабовська, В. Гриньова, З. Донець, Є. Жорнова, Г. Згурський, М. Каган, М. Князян, С. Кримський, Д. Лихачов, М. Мамардашвілі, А. Новіков, В. Сластьонін, Л. Сохань, Л. Штефан та ін. Сутнісні ознаки загальнокультурної компетентності особистості як наукову проблему досліджують М. Боровик, Т. Єжова, Л. Іваник, Н. Конасова, Г. Лебедева, А. Павленко, С. Троянська, І. Шумілова, М. Шлєйна та ін. Процесуальні аспекти формування загальнокультурної компетентності особистості в різних групах учнівської молоді й учителів початкової школи студіюють Л. Веселова, С. Гикис, О. Гречановська, Н. Колесник, А. Коломієць, Н. Конасова, О. Кравченко-Дзондза, О. Крутенко, С. Мельник, І. Микитюк, І. Павленко, Г. Симдянова, Г. Шпиталевська та ін.

Питання реалізації культурологічного підходу в теорії і практиці вищої школи обґрунтовано в працях А. Арнольдова, Є. Баллера, О. Бондаревської, М. Борецького, Д. Затонського, І. Зязюна, І. Кефелі, І. Луцької, В. Маслова, О. Попової, Р. Розіна, Ю. Рождественського, О. Рудницької, Н. Сердюк, О. Слободенюк, Г. Тарасенко, Н. Щуркової та ін. Частково здійснено аналіз теоретичних засад і обґрунтування змісту, методів, психолого-педагогічних

умов культурологічної підготовки майбутніх учителів у працях М. Булігіної, Т. Вінник, А. Галенко, В. Данильченко, Л. Настенко, Ю. Юрченка та ін.

Культурологічну компетентність як самостійний вид професійної вправності вчителів виокремлюють вітчизняні науковці О. Антонова, О. Дубасенюк, С. Лісова, Л. Маслак, Н. Сидорчук та ін. Вони розглядають її як складник професійної компетентності з низкою власних якостей, рівень сформованості яких є головним критерієм розвитку майбутнього фахівця. Вплив різних видів мистецтва на особистість у процесі інтегрованого навчання досліджують Г. Беленький, О. Богданова, Г. Гогіберидзе, О. Гречановська, Д. Доманський, Ю. Львова, В. Маранцман, О. Чернова, Б. Юсов та ін.

Роботи згаданих дослідників демонструють окремі аспекти формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи і підходи до їх осмислення й уточнення. Окрім того, частково шляхи розв'язання проблем культурологічного характеру в компетентнісній площині запропоновано розробниками Державного стандарту початкової освіти. Водночас проблема формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці не була предметом цілісного й ґрунтовного аналізу. Зокрема, потребує дослідження низка аспектів, а саме: з'ясування сутності й структури культурологічної компетентності, критерії, показники і рівні її сформованості; визначення теоретико-методологічних засад створення концепції і системи формування досліджуваної компетентності в університетах педагогічного профілю; закономірності, принципи й психолого-педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в професійній підготовці; проектування цілей, завдань, змісту і методичного забезпечення формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи; визначення місця й ролі культурологічної компетентності в системі компетентностей майбутнього фахівця.

Осмислення тенденцій розвитку вищої педагогічної освіти, результатів наукових досліджень з теорії й практики професійної підготовки майбутніх учителів початкової освітньої ланки, рефлексія власного науково-педагогічного досвіду дозволили виявити низку суперечностей, які потребують розв'язання і пояснюють актуальність дослідження, між:

– об'єктивною соціальною потребою в культурологічно підготовлених учителях початкової школи з високим рівнем культурологічних знань, умінь, навичок, готових до професійної діяльності в полікультурному середовищі з опертям на культурологічний базис, і неспроможністю традиційної педагогічної практики забезпечити цю потребу;

– детермінованими соціокультурними вимогами до педагогів, задекларованими в Національній рамці кваліфікацій і Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної

середньої освіти), «Вчитель закладу загальної середньої освіти» і «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», здатних реалізувати Концепцію «Нова українська школа», ефективно діяти в мінливих умовах освітнього процесу, і недостатньою розробленістю методологічно-концептуальних засад формування культурологічної компетентності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти педагогічного профілю;

– необхідністю реалізації закладами вищої педагогічної освіти завдань культурологічного характеру і частковою готовністю науково-педагогічних працівників практично втілювати їх в освітньому середовищі;

– потребою в цілеспрямованому формуванні культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи і недостатньою розробленістю науково-методичного й дидактичного супроводу цього процесу в професійній підготовці фахівців.

Актуальність проблеми, її суспільна значущість, необхідність розв'язання вищеназваних суперечностей зумовили вибір теми дослідження **«Система формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і психології початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка з теми «Теоретико-методичні основи формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової освіти» (номер державної реєстрації 0117U004388).

Тему дисертації затверджено вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 4 від 30 жовтня 2018 р.) й узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 5 від 27 листопада 2018 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні концепції, розробленні й експериментальній перевірці ефективності застосування системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

Відповідно до мети дослідження сформульовано основні **завдання**:

1. Схарактеризувати стан розробленості проблеми формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у вітчизняній теорії та практиці ЗВО.

2. Обґрунтувати сутність і структуру культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

3. Визначити критерії, показники й рівні сформованості культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

4. Здійснити аналіз зарубіжного досвіду щодо формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

5. Розробити й науково обґрунтувати концепцію формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

6. Розробити систему формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці, спроектувати її структурно-функціональну модель.

7. Визначити й обґрунтувати методи, форми і технології формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

8. Експериментально перевірити ефективність застосування розробленої системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

9. Здійснити освітньо-педагогічне прогнозування перспектив професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах культурології.

10. Укласти та впровадити методичні рекомендації щодо формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – система формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Концепція дослідження. Провідна ідея дослідження полягає в обґрунтуванні та розробленні такої педагогічної системи, основою якої є створення і функціонування культурологічно орієнтованого середовища, імплементація якого в професійну підготовку фахівців на стратегічному рівні раціоналізації, модернізації та модифікації всіх складників освітнього контенту сприятиме підвищенню рівня сформованості культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, що забезпечить їх успішне входження в полікультурний професійний і соціальний простір.

На основі зіставлення підходів учених, власного досвіду і теоретичного пошуку культурологічну компетентність майбутніх учителів початкової школи потрактовано як поліаспектну здатність особистості сприймати, усвідомлювати, відтворювати, самостійно збагачувати культурологічний досвід у професійному полі на продуктивному рівні засобами відповідних знань про світову й національну культуру на засадах гуманістичних, загальнолюдських духовних цінностей.

Концепція спрямовує науковий пошук на досягнення мети й завдань формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в єдності двох концептів (*методологічного, методико-технологічного*), які охоплюють три рівні (*філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий*).

Методологічний концепт відображає концептуальні зв'язки між предметом, метою, завданнями наукового дослідження, визначає постановку проблем, послідовність їх вирішення й теоретичну спрямованість на пояснення отриманих результатів. На *філософському рівні* цей концепт ґрунтується на фундаментальних загальнометодологічних положеннях діалектичної теорії пізнання, цінностей, діяльності; взаємозумовленості й цілісності природи й людини; ученні про розвиток особистості, зумовлений сукупністю соціальних, культурних і педагогічних упливів з урахуванням наукових положень, ідей щодо основ системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та базових психологічних і педагогічних закономірностей про зовнішні й внутрішні чинники фахового становлення особистості в культурологічному вимірі. Цей рівень дослідження містить комплекс загальних принципів пізнання, що охоплює філософію, психологію, культурологію, соціологію, педагогіку, які вможливають трактування базових понять і категорій дослідження, обґрунтування культурологічно орієнтованого середовища, визначення психолого-педагогічних умов формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, розроблення моделі системи формування педагогічного явища, а також організацію педагогічного експерименту, аналіз, узагальнення і синтез досліджуваних явищ.

Загальнонауковий рівень методологічного концепту дослідження базується на системі підходів, що дозволило конкретизувати зміст і сутність досліджуваної компетентності, визначити й обґрунтувати специфічні закономірності, загальнодидактичні й спеціальні принципи її формування, а саме: *компетентнісний підхід* дає можливість сформулювати мету формування культурологічної компетентності в контексті формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи, оптимізувати засвоєння системи вмінь, навичок і досвіду ефективної реалізації ключових знань про культуру, власної соціально-культурної самодостатності в частині професійної діяльності; *культурологічний підхід* сприяє морально-етичному й духовному розвитку, формуванню емоційної, мисленнєвої, діяльнісно-поведінкової культури особистості; підсилення значущості культурологічного змісту в освітньому контенті освітньо-професійних програм; *синергетичний підхід* дозволяє розглядати формування культурологічної компетентності як відкриту педагогічну систему, для якої характерні нелінійність і багатоваріантність розвитку, наявність структурних взаємозв'язків та функціональної взаємодії компонентів у контексті культурологічного саморозвитку й самовдосконалення; *аксіологічний підхід* розкриває роль ціннісних орієнтацій у формуванні культурологічної компетентності, детермінує усвідомлення й сприйняття особистості через ієрархію особистісних і професійних цінностей культурологічної спрямованості, готовності, обізнаності, активності, самодостатності; *суб'єктно-діяльнісний підхід* спрямований на організацію освітнього процесу шляхом створення атмосфери довіри, співпраці з метою посилення

особистісної мотивації студентів до оволодіння культурологічною компетентністю, розгортання культурологічного потенціалу в площині навчальної, позанавчальної, самостійної, науково-дослідницької діяльності й під час виконання програм педагогічних практик; *професіографічний підхід* зорієнтовує процес формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи відповідно до вимог професійної сфери майбутньої педагогічної діяльності, інтегрує компоненти культурологічної компетентності в професіограму майбутніх фахівців; *етнорегіональний підхід* визначає шляхи вирішення проблеми формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи як представників національної, регіональної, світової культури, що забезпечує вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх фахівців.

Методико-технологічний концепт відображає *конкретнонауковий рівень*, який базується на розробленні й застосуванні науково-методичного забезпечення запровадження й перевірки ефективності застосування розробленої системи формування педагогічного явища в професійній підготовці з використанням розроблених діагностичних засобів виявлення рівнів сформованості культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Розв'язанню визначених завдань і досягненню окресленої мети підпорядковане застосування комплексу **методів дослідження**:

– *теоретичних*: *аналіз* філософської, психолого-педагогічної й методичної літератури для вивчення концептуальних положень, базових понять і категорій дослідження, що вможливило обґрунтування його засадничих положень; *вивчення* навчальних планів, освітньо-професійних програм, підручників, навчально-методичних комплексів, актуальних сайтів ЗВО для теоретичного обґрунтування місця й змісту культурологічної компетентності як складника професійної компетентності вчителя початкової школи, з'ясування основних напрямів формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи; *методи абстрагування, конкретизації й узагальнення* теоретичних положень у працях вітчизняних і зарубіжних учених і практиків із метою визначення поняттєвого апарату дослідження, розроблення концепції формування культурологічної компетентності; *порівняльно-зіставний метод* для вивчення вітчизняного досвіду й виокремлення основних тенденцій професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в зарубіжних країнах; *метод моделювання* для розроблення моделі системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи; *метод систематизації та узагальнення* для констатації результатів дослідно-експериментальної роботи, формулювання висновків, педагогічного прогнозування;

– *емпіричних*: анкетування, опитування, бесіда, пряме і непряме спостереження, тестування, експертне оцінювання – для визначення психолого-педагогічних умов формування культурологічної компетентності;

педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) – для вивчення процесу формування досліджуваної здатності й перевірки ефективності застосування розробленої системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи;

– *математичної статистики*: непараметричні методи для опрацювання даних педагогічного експерименту.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– розроблено й обґрунтовано *авторську концепцію формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи* в єдності двох концептів (*методологічного, методико-технологічного*), які охоплюють три рівні (*філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий*), що є теоретичною основою процесів раціоналізації, модернізації, модифікації освітнього контенту професійної підготовки. Концепція ґрунтується на всебічному забезпеченні створення і функціонування культурологічно орієнтованого середовища в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи згідно із соціокультурними вимогами й викликами сучасного полікультурного простору і є системно-інтегративною основою формування педагогічного феномену;

– визначено й обґрунтовано *специфічні закономірності* (підпорядкованість культурологічної компетентності професійній підготовці; рівнозначне співвідношення зовнішніх упливів і внутрішньої саморегуляції особистості в процесі оволодіння культурологічною компетентністю; узгодженість із загальнолюдськими, загальнонаціональними, гуманістичними, професійними цінностями; відповідність розбудови педагогічного впливу в процесі формування культурологічної компетентності з позицій емпатії, толерантності, суб'єктного потенціалу студентів, духовних потреб і пізнавальних можливостей; орієнтація на національні й регіональні аспекти (традиції, явища, процеси, зразки культури тощо) у виконанні культурологічних завдань) і *принципи* (зумовленості особистісними й соціальними запитами; мотивованого культурологічно інтегрованого навчання; цілісності, неперервності й системності формування культурологічної компетентності; суб'єктивно-діалогічної культурологічної взаємодії; рефлексивної спрямованості культурологічної компетентності) формування досліджуваної компетентності, які є ядром авторської концепції;

– розроблено й обґрунтовано *систему формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи*, яка є узгодженням процесів формування культурологічної спрямованості, готовності, обізнаності, активності, самодостатності, що представлені комплексом відповідних знань, умінь, навичок (здатностей), із комплексом цілей, завдань, змісту, форм, методів, засобів і технологій професійної підготовки фахівців у навчальній, позанавчальній, самостійній, науково-дослідницькій діяльності й під час виконання завдань педагогічних практик за комунікативною, національно орієнтованою, мистецько-творчою сферами активності;

– змодельовано структурно-функціональний конструкт *авторської системи*, яка представлена такими блоками-підсистемами: *концептуально-цільовим* (мета, завдання, методологічні підходи, закономірності, принципи), *змістово-організаційним* (структурні компоненти, психолого-педагогічні умови, засоби, форми, методи, технології і засоби поетапного формування культурологічної компетентності, культурологічно орієнтоване середовище) і *діагностико-результативним* (діагностика культурологічних досягнень студентів інструментом критеріально-показникових зв'язків відповідно до прогнозованих результатів і проявів (*емоційно-вольового, мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнично-операційного, рефлексивного критеріїв*)) за рівнями (*адаптивно-підготовчим, репродуктивним, компетентнісно-продуктивним*) сформованості культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи;

– сформульовано поняття *«культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи»*, яке визначаємо як поліаспектну здатність особистості сприймати, усвідомлювати, відтворювати, самостійно збагачувати культурологічний досвід у професійному полі на продуктивному рівні засобами відповідних знань про світову й національну культуру на засадах гуманістичних, загальнолюдських духовних цінностей;

– визначено *структуру досліджуваного явища* як єдність низки компонентів, що перебувають у динамічному взаємозв'язку і утворюють систему особистісно-професійних характеристик: *культурологічної спрямованості* (здатність розуміти і приймати цілі та завдання професійної діяльності в культурологічній площині на основі позитивного емоційного відгуку і успішних вольових зусиль з оволодіння досліджуваною компетентністю), *культурологічної готовності* (здатність виявляти стійку мотивованість і потребу бути ініціативним суб'єктом культурологічної діяльності), *культурологічної обізнаності* (поінформованість про зміст ціннісних професійних і культурологічних орієнтацій, знання про культуру у вузькому й широкому розуміннях і про механізми її актуалізації в практичній діяльності), *культурологічної активності* (здатність сприймати, транслювати, реалізовувати зразки і явища світової й національної культури і збагачувати відповідний досвід у суб'єкт-суб'єктній комунікації на засадах загальнокультурних і духовних цінностей), *культурологічної самодостатності* (здатність регламентувати власний культурологічний досвід на засадах рефлексії і критичного осмислення в напрямі неперервного саморозвитку й самовдосконалення);

– обґрунтовано *сутнісну характеристику, мету, функції й структуру культурологічно орієнтованого середовища в єдності: суб'єктного* (суб'єкти освітнього процесу й комунікація між ними); *аксіологічно-змістового* (цінності, традиції, освітньо-професійні програми, завдання й програми педагогічних практик, навчальна, позанавчальна, самостійна, науково-дослідницька діяльність); *нормативно-регулятивного* (нормативні документи освітнього закладу загалом і структурного підрозділу

(інституту, факультету, кафедри) зокрема, які регламентують освітню діяльність культурологічного спрямування і комунікацію суб'єктів педагогічної взаємодії (накази, положення, плани діяльності, розпорядження тощо)); *управлінсько-діяльнісного* (форми, методи, способи, технології, стилі взаємодії суб'єктів освітнього процесу, організаційні механізми); *інфраструктурного* (інформаційно-технічна база, аудиторний фонд, матеріально-навчальний інструментарій, бібліотечний ресурс, побутові умови, естетичне облаштування приміщень тощо) компонентів;

– визначено *психолого-педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці*: забезпечення позитивного сприйняття й усвідомлення особистістю культурологічних і професійних цінностей у процесі культурологічного становлення; уведення до змісту навчальних дисциплін професійної підготовки культурологічного складника на засадах ціннісно-свідомого ставлення особистості; системне опанування особистістю культурологічних знань, умінь і навичок; залучення особистості до активного оволодіння культурологічним досвідом реалізації культурологічних знань і вмінь у суб'єкт-суб'єктному вимірі; забезпечення рефлексивної активності особистості з метою самовдосконалення в контексті культурологічної компетентності;

удосконалено:

– *структуру змісту формування досліджуваного педагогічного явища*, яка зумовлена логічним конструктом культурологічної компетентності та спрямована на визначені програмні результати навчання: *особистісний* (відповідає афективній цілі формування культурологічної спрямованості), *соціально-ціннісний* (відповідає аксіологічній цілі формування культурологічної готовності), *знаннєво-пізнавальний* (відповідає когнітивній цілі формування культурологічної обізнаності), *діяльнісний* (відповідає реалізаційній цілі формування культурологічної активності) і *неперервного розвитку* (відповідає цілі саморозвитку формування культурологічної самодостатності) компоненти, що забезпечують функціонування всіх її елементів, спрямованих на реалізацію загальної стратегічної мети професійної підготовки фахівця в контексті дослідження;

– комплекс форм, методів, технологій і засобів професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що забезпечує дієвий супровід розширення комунікативної, національно орієнтованої і мистецько-творчої сфер формування й реалізації культурологічної компетентності в навчальній, позанавчальній, самостійній, науково-дослідницькій діяльності студентів і під час виконання програм педагогічних практик;

– зміст культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, наукові уявлення про напрями її реалізації (комунікативна, національно орієнтована, мистецько-творча сфери діяльності) з опертям на класичність й інноваційну специфіку спеціальності 013 Початкова освіта, засадничі положення сучасних методологічних

підходів (компетентнісного, культурологічного, аксіологічного, синергетичного, суб'єктно-діяльнісного, професіографічного, етнорегіонального);

подальшого розвитку набули:

– положення щодо теоретичних аспектів професійного становлення майбутніх учителів початкової школи в педагогічних університетах з оперттям на специфічні закономірності й принципи формування досліджуваної компетентності; зміст ключових понять дослідження (культурологічна спрямованість, культурологічна готовність, культурологічна обізнаність, культурологічна активність, культурологічна самодостатність, культурологічна компетентність); положення щодо проектування і технологічного забезпечення змісту формування педагогічного явища за комунікативною, національно орієнтованою і мистецько-творчою сферами активності засобами всіх складників освітнього контенту професійної підготовки.

Практичне значення дослідження полягає в удосконаленні освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта щодо формулювання програмних результатів навчання; розширенні й модернізації змісту робочих програм дисциплін «Хоровий клас, практикум роботи з хором», «Основний музичний інструмент», «Основи педагогічної майстерності, сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», «Вступ до спеціальності та загальні основи педагогіки», «Педагогічні технології в початковій школі», «Актуальні проблеми початкової освіти» шляхом включення культурологічного складника; упровадженні системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в освітню практику закладів вищої освіти й науково-методичного супроводу її апробації, до складу якого ввійшли: методичне забезпечення вибіркової дисципліни *«Культурологічна компетентність учителів початкової школи»*, навчальний посібник *«Культурологічний аспект професійної підготовки майбутніх учителів»*, методичні рекомендації *«Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи»*; навчально-методичний супровід постійно діючої науково-проблемної студентської групи *«Культурологічна компетентність особистості»*; матеріали (плани діяльності, сценарні розробки, завдання репетиційної роботи студентів з учнями початкових класів, комплекси творчого забезпечення тощо) функціонування народознавчого проекту *«Формування культурологічної компетентності особистості засобами української обрядовості»* в контексті позанавчальної діяльності факультету початкової освіти протягом 2015–2019 рр.; розширенні програмних завдань педагогічних практик (*«Безвідривна (методична)»*, *«Навчально-залікова»*, *«На робочому місці вчителя початкових класів»*) культурологічним контентом; розробленні діагностичного комплексу визначення рівнів сформованості культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Матеріали дослідження, його положення й висновки можуть бути використані для розроблення нормативного й варіативного компонентів Державного стандарту з підготовки здобувачів вищої освіти за бакалаврським і магістерським ступеннями спеціальності 013 Початкова освіта, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка; для подальшого вдосконалення теоретичних і методичних основ професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, укладання навчальних посібників і підручників, програм підвищення кваліфікації фахівців і сертифікації учителів-практиків початкової школи в системі неперервної освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 807 від 26.05.2020 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10 – 329 від 21.05.2020 р.), Комунального закладу Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 248 / 01 – 16 від 7.05.2020 р.), Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського (довідка № 6/20 від 13.03.2020 р.), Харківської гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 95/1. 01.12 від 04.02.2020 р.), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1 – 287/3 від 4.06.2020 р.), Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 214 / 02 – 13 від 10.03.2020 р.).

Особистий внесок здобувачки. У колективній монографії [2] особистим внеском авторки є підготовка розділу «Теоретичні основи культурологічно орієнтованого середовища формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи». У навчальному посібнику [45] дисертанткою підготовлений розділ «Педагогічна культура вчителя початкової школи». У статті [44] авторкою обґрунтовано специфічні принципи інтегрованого викладання музичного мистецтва в початковій школі.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення й результати дослідження оприлюднено на конференціях різного рівня, зокрема:

– міжнародних: «Використання медіа-технологій у підготовці вчителів: європейський та вітчизняний досвід» (Глухів, 2018 р.), «Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти» (Глухів, 2018 р.), «Perspectives of science and education» (Нью-Йорк, 2019), «Topical issues of the development of modern science» (Софія, 2020), «Perspectives of world science and education» (Осака, 2020 р.), «Science and education: Problems, prospects and innovations» (Киото, 2020 р.), «Dynamics of the development of world science» (Ванкувер, 2020 р.), «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2020 р.), «Дослідження різних напрямів і розвитку психології та педагогіки» (Одеса, 2020 р.), «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні» (Львів, 2020 р.), «Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне поле» (Київ, 2020 р.),

«Experimental and theoretical research in modern science» (Кишинів, 2020 р.), «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути» (Київ, 2020 р.), «Topical issues of science and practice» (Лондон, 2020 р.);

– *всєукраїнських*: «Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика» (Глухів, 2018 р.), «Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм» (Кременчук, 2018 р.), «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку природничих наук та методик їх викладання» (Глухів, 2018 р.), «Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення» (Полтава, 2018 р.), «Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика» (Суми, 2019 р.), «Нова українська школа в умовах викликів сучасності» (Маріуполь, 2019 р.), «Фактори розвитку педагогіки і психології в ХХІ столітті» (Харків, 2020 р.);

– *регіональних*: «Нова українська школа: багатовимірні простори якісних змін» (Маріуполь, 2017 р.), «Нова українська школа: теорія і практика» (Маріуполь, 2018 р.), «Підготовка майбутніх учителів до реалізації Концепції «Нова українська школа»» (Глухів, 2018 р.), «Формування критичного мислення в процесі освітньої діяльності в контексті Концепції «Нова українська школа»» (Глухів, 2019 р.), «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика» (Глухів, 2020 р.);

– *звітних* науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (2016–2020 рр.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Методична підготовка студентів педагогічних університетів до творчої самореалізації в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін» захищена у 2012 р. у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, її матеріали в докторській дисертації не використано.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 45 науково-методичних праць (42 одноосібні). Основні результати відображено в 2 монографіях (1 колективна), 1 методичних рекомендаціях, 22 статтях (з них 19 – у фахових виданнях України з педагогічних наук, 3 – у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямом, з якого підготовлено дисертацію). 20 публікацій засвідчують апробацію результатів дослідження.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу (847 найменувань, з них 106 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації – 655 сторінок, із них 448 сторінок основного тексту, 24 додатки на 47 сторінках. Робота містить 36 таблиць, 18 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження; з'ясовано ступінь його наукового розроблення, зв'язок із науковими планами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо особистого внеску здобувачки в опублікованих у співавторстві працях, апробації публікацій та впровадження результатів; визначено структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи як проблема теорії і методики професійної підготовки»** – проаналізовано стан розробленості досліджуваної проблеми у вітчизняній теорії та її розв'язання в освітній практиці; розглянуто культурологічну компетентність особистості як філософську і психолого-педагогічну проблему; подано сутнісно-змістову характеристику базових понять дослідження і структурну будову культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи; обґрунтовано критеріально-показникові зв'язки сформованості досліджуваної здатності в динаміці адаптивно-підготовчого, репродуктивного і компетентісно-продуктивного рівнів.

Результати теоретичного аналізу дали можливість констатувати, що наукова розробленість теми дослідження конкретизується обґрунтуванням культурологічного контексту професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах культуротворчого естетико-розвивального середовища; проблеми готовності здобувачів освіти до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів; культурологічного напрямку формування мовної особистості як реалізації культурно-історичного знання суспільства; професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців шляхом підсилення комунікативно-стратегічного, методологічного, організаційного, інформаційного, мовленнєвого, соціокультурного складників тощо.

У розділі з'ясовано стан вітчизняної практики щодо розв'язання досліджуваної проблеми із залученням різних груп джерел (освітньо-професійні програми підготовки майбутніх учителів початкової школи вітчизняних ЗВО педагогічного профілю, офіційні сайти ЗВО, практично-методичний доробок педагогів-науковців тощо). Результати аналізу засвідчили часткове розв'язання проблеми в окремих сегментах: фрагментарне використання культурологічного потенціалу дисциплін загального і професійного циклів нормативного та частково вибіркового блоків навчальних планів; інтеграція інтерактивних технологій у процес оволодіння культурологічними знаннями, вміннями, навичками; застосування проектної діяльності («Тюнінг», «Навчаємось разом», «Європейські антитоталітарні практики», «Web-мультимедіа «Фребельпедагогіка», «Web-мультимедіа «Історія педагогіки», Erasmus+ тощо), яка реалізується засобами цифрових технологій із метою

налагодження в дистанційному форматі культурно-комунікативних зв'язків; залучення студентів до культурно-масової, мистецько-творчої, культурно-просвітницької діяльності; впровадження положень Болонського процесу шляхом розбудови академічної мобільності студентів і викладачів та кореляції вітчизняних освітньо-професійних програм шляхом наповнення їх культурологічним змістом.

За результатами наукових розвідок у царині людинотворення – філософії, соціології, культурології, психології, педагогіки, визначено, що філософський і психолого-педагогічний контексти трактування поняття «культурологічна компетентність особистості» відображають взаємозв'язок низки підсистемних категорій феномену, що утворюють самостійну функціональну систему, яка містить такі компоненти: морально-етичну культуру; систему духовних цінностей; знання про культуру в широкому і вузькому розуміннях; здатність реалізовувати й транслювати в соціумі культурологічний (уроджений і здобутий) потенціал.

У розділі з позиції зумовленості розв'язання означеної проблеми системним характером професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи дефінійовано базові поняття дослідження, які ґрунтуються на: специфіці освітньої галузі й професійної діяльності фахівців в умовах упровадження Концепції «Нова українська школа»; засадах державної культуровідповідної політики України і пов'язаного з нею чинного законодавства у сфері освіти; змісті трудових функцій, прав і обов'язків учителів початкової школи тощо.

Зокрема, *культурологічну компетентність майбутніх учителів початкової школи* визначено як поліаспектну здатність особистості сприймати, усвідомлювати, відтворювати, самостійно збагачувати культурологічний досвід у професійному полі на продуктивному рівні засобами відповідних знань про світову й національну культуру на засадах гуманістичних, загальнолюдських духовних цінностей. З'ясовано, що *діяльність науково-педагогічних працівників у напрямі формування культурологічної компетентності* – це процес успішного розв'язання проблемних навчальних ситуацій і поточних завдань, які мають культурологічний характер і спрямовані на гальмування культурної кризи в освітньому середовищі засобами педагогічного впливу. В контексті причиново-наслідкових зв'язків у процесі педагогічного впливу на здобувачів освіти уточнено, що *навчальна діяльність здобувачів освіти в процесі оволодіння культурологічною компетентністю* – це особлива форма пізнавальної й практичної активності, спрямована на культурний особистісний саморозвиток і підготовку до виконання професійних завдань та обов'язків у культурологічному полі із застосуванням відповідних знань, умінь і навичок.

Поліаспектність культурологічної компетентності конкретизовано структурною будовою, компоненти якої обґрунтовано відповідно до сутнісно-змістової характеристики базових понять дослідження, структури

особистості та діяльності людини. Запропоновано розглядати культурологічну компетентність майбутніх учителів початкової школи в цілісності п'ятикомпонентного особистісно-професійного конструкту, зокрема: *культурологічної спрямованості* (здатність розуміти і приймати цілі та завдання професійної діяльності в культурологічній площині на основі позитивного емоційного відгуку і успішних вольових зусиль з оволодіння досліджуваною компетентністю), *культурологічної готовності* (здатність виявляти стійку мотивованість і потребу бути ініціативним суб'єктом культурологічної діяльності), *культурологічної обізнаності* (поінформованість про зміст ціннісних професійних і культурологічних орієнтацій, знання про культуру у вузькому й широкому розуміннях і про механізми її актуалізації у практичній діяльності), *культурологічної активності* (здатність сприймати, транслювати, реалізовувати зразки і явища світової й національної культур і збагачувати відповідний досвід у суб'єкт-суб'єктній комунікації на засадах загальнокультурних і духовних цінностей), *культурологічної самодостатності* (здатність регламентувати власний культурологічний досвід на засадах рефлексії та критичного осмислення в напрямі неперервного саморозвитку й самовдосконалення).

Доведено, що культурологічно компетентний учитель початкової школи має стійку розвинену й керовану емоційну сферу, яка спонукає до виявлення оптимальних, культурологічно спрямованих вольових дій (*емоційно-вольовий критерій*); володіє системою культурологічних ціннісних орієнтацій і стійкою професійно-особистісною мотивацією (*мотиваційно-ціннісний критерій*); оперує професійно-фаховим і культурологічним знаннєво-пізнавальним інструментарієм (*когнітивний критерій*); відзначається здатністю самореалізовуватись в умовах культурологічно орієнтованого освітнього й професійного середовища (*діяльнісно-операційний критерій*); характеризується здатністю до рефлексії, саморозвитку й оцінювання результатів культурологічної діяльності (*рефлексивний критерій*).

Спираючись на критеріально-показникові зв'язки, сутнісно-змістову характеристику культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, особливості її формування в процесі професійної підготовки, визначено рівні сформованості досліджуваного феномену: *адаптивно-підготовчий, репродуктивний, компетентісно-продуктивний*.

У другому розділі – **«Зарубіжний досвід формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці»** – здійснено науково-педагогічний аналіз сучасних культурологічних тенденцій професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи; схарактеризовано особливості реалізації культурологічного складника підготовки майбутніх учителів початкової школи в системі вищої педагогічної освіти країн Східної Європи; висвітлені теоретико-практичні

основи формування досліджуваної здатності в системі вищої педагогічної освіти США та Японії.

Узагальнення положень низки міжнародних документів, змісту освітньо-професійних програм з підготовки майбутніх учителів початкової школи зарубіжних ЗВО, наукових розвідок зарубіжних і вітчизняних дослідників дозволило визначити основні сегменти європейського виміру в освіті, що передбачають посилення культурологічних тенденцій у змісті професійної підготовки фахівців, зокрема: «знання про Європу, в Європі та для Європи»; освіта на засадах демократії, соціальної справедливості, поваги до прав людини та посилення почуття європейської ідентичності; опанування знань, необхідних для мобільності в полікультурному соціумі; сприяння розвитку демократичної громадянськості на засадах боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом, пізнання спільного й відмінного в культурній спадщині; розвиток відчуття європейської ідентичності, цінності європейської цивілізації; формування знань про співдружність, історію, культуру й економіку країн.

Установлено, що вимоги до культурологічної компетентності майбутніх фахівців у країнах Західної Європи (Велика Британія, Франція, Німеччина) утверджені в ідеї «європейського виміру освіти» і визначаються змістом її окремих складників, таких як: соціокультурна мобільність («квалітативна характеристика індивіда», яка об'єднує мотиваційну, інтелектуальну, психологічну, педагогічну та методичну готовність майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної діяльності в полікультурному дитячому середовищі), лідерство (вміння організовувати багатокультурне освітнє середовище на основі соціальної справедливості й управляти ним), емпатія (здатність відчувати «ситуативно-когнітивно-афективний стан» і протидіяти проявам нерівності через гносеологічну контекстуалізацію соціальних, економічних і культурних реалій), толерантність (готовність визнавати відмінності між людьми та розвивати здатність до міжкультурного розуміння й діалогу) і обізнаність (поінформованість (система знань, уявлень і досвіду сприйняття власної культури, а також інших культур), що підтверджує здатність особистості здобувати новий культурний досвід).

Виявлено, що інтенсифікація реформ у політичній, соціально-економічній, культурній, освітній галузях країн східноєвропейського регіону (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина) зумовлена їх вступом до ЄС, приєднанням до Болонського процесу і ратифікацією основних документів, які визначають політику співдружності в мультикультурному європейському просторі.

З'ясовано, що в основу реалізації культурологічних цілей професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи держав Східної Європи покладено ціннісні орієнтири європейського суспільства, які трансформуються в полікультурну демократію. Вони базуються на дотриманні принципів захисту прав і свобод людини, поваги до її релігійної

та культурної свободи, визнання автономії особистості та її вільного вибору, відповідальності за кінцевий результат навчання, толерантного ставлення до учнів.

Визначено культурологічні тенденції східноєвропейської системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в частині освітніх програм, зокрема: актуалізація ціннісного потенціалу мистецьких знань шляхом установалення взаємозв'язків із загальнокультурними цінностями та індивідуальним життєвим і культурним досвідом студентів; зростання обсягу культурно-мистецького компонента в змісті освіти, що виявляється в домінуванні гуманітарних дисциплін; організація освітнього процесу відповідно до логіки культури шляхом висвітлення основних етапів культурно-історичного розвитку певної галузі наукового знання; інтерактивно-проектне спрямування навчальної діяльності студентів.

У розділі зазначено, що попри власний підхід до формування досліджуваної компетентності спільною рисою культурологічних цілей професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи країн Західної і Східної Європи у XXI столітті стає ціннісний контекст, який виявляється в реалізації глобальних процесів з урахуванням традицій, сучасних ситуацій у країнах й орієнтирів на подальший соціокультурний розвиток.

На основі дослідження наукових видань, інтернет-ресурсів і документів у галузі освіти з'ясовано, що в США підготовка вчителя до професійної діяльності в полікультурному середовищі здійснюється шляхом: створення й реалізації ефективних програм підготовки вчителів до роботи в культурно- і мовнорізноманітному учнівському середовищі; охоплення всіх студентів, майбутніх учителів початкової школи, спеціально розробленими курсами полікультурного виховання та освітньої рівності; проходження педагогічної практики студентами в школах із культурно- і мовнорізноманітним учнівським складом.

Унікальною особливістю японської системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи є феномен «кокоро» («серце», «душа», «розум», «менталітет», «гуманність»), що відображає концептуальну ідею освіти, яка розширює межі культурологічних знань і вмінь, спрямована на формування характеру людини. Закцентовано, що зміст цього явища (повага до людей і тварин, симпатія і великодушність до інших людей, пошук істини, вміння відчувати прекрасне й піднесене, здатність до самоконтролю, готовність берегти природу та робити внесок у розвиток суспільства) як загальнопедагогічний принцип регламентує наповнення всіх навчальних програм підготовки майбутніх учителів початкової школи соціокультурним змістом.

Узагальнено, що на сучасному етапі в основі професійної підготовки педагогів лежить формування досліджуваної здатності через діалог культур із метою досягти певного рівня самопізнання, ознайомитись із морально-етичними й культурними надбаннями інших народів, оволодіти певним культурознавчим базисом.

У третьому розділі – «**Концептуально-теоретичні основи системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці**» – обґрунтовано пріоритетні напрями формування досліджуваної здатності в контексті методологічних підходів; розроблено концепцію формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці; розроблено структурно-функціональну модель системи формування досліджуваної компетентності; визначено мету, компонентну будову, шляхи створення і функціонування культурологічно орієнтованого середовища; виокремлено психолого-педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Здійснено узагальнення методологічних основ формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці, які мають застосовуватись шляхом реалізації комплексу підходів. Зокрема, *компетентнісний підхід* конкретизує формування досліджуваної компетентності як здатності відтворювати, самостійно збагачувати культурологічний досвід у професійному полі на продуктивному рівні; *культурологічний підхід* визначає стратегію і тактику вдосконалення особистісно-професійного рівня майбутнього фахівця в контексті інтеграції культури; *аксіологічний підхід* спрямований на формування здатності усвідомлювати й сприймати особистісні, професійні й культурологічні цінності через призму культурологічної спрямованості, готовності, обізнаності, активності й самодостатності; *синергетичний підхід* актуалізує стимульовальну й розвивальну місії культури у відкритій міждисциплінарній системі діалогічної взаємодії культурологічного саморозкриття й самовдосконалення; *суб'єктно-діяльнісний підхід* передбачає забезпечення відповідних умов опанування особистістю культурологічного потенціалу й досвіду на засадах людиноцентризму й студентоцентризму; *професіографічний підхід* полягає в інтеграції компонентів досліджуваного феномену (спрямованість, готовність, обізнаність, активність, самодостатність) у професіограму вчителя початкової школи; *етнорегіональний підхід* спрямований на виховання особистості майбутнього вчителя початкової школи як представника національної, регіональної, світової культури.

У розділі розкрито авторську концепцію культурологічно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, яка спрямована на системне формування знань, умінь, навичок, здатностей, потреб і мотивів самовдосконалення особистісно-професійних якостей майбутніх учителів початкової школи з огляду на авторське потрактування культурологічної компетентності.

Ядром концепції є закономірності (специфічні) та принципи (загальнодидактичні і специфічні) формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

Методико-технологічне наповнення концепції визначається наступністю і сукупністю базових положень і принципів організації дослідження, спрямованих на оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах створення культурологічно орієнтованого середовища, функціонування якого забезпечується впровадженням комплексу форм, методів, засобів і технологій цілеспрямованого формування культурологічної компетентності здобувачів освіти в особливих психолого-педагогічних обставинах. Верифікація положень авторської концепції здійснюється відповідно до обраних критеріїв, показників і рівнів сформованості культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

У розділі відповідно до *стратегічної мети* авторської системи – удосконалення професійної підготовки фахівців у контексті гармонійного розвитку особистості, яка здатна самореалізовуватись у професійно-педагогічній діяльності згідно із законами, нормами, принципами, ідеалами культурологічних цінностей на компетентісно-продуктивному рівні – розроблено *систему формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці* як узгодження процесів формування культурологічної спрямованості, готовності, обізнаності, активності, самодостатності, які представлені системою відповідних знань, умінь, навичок (здатностей) із дидактичними, розвивальними й виховними завданнями, цілями й метою професійної підготовки фахівців у навчальній, позанавчальній, самостійній, науково-дослідницькій діяльності та під час виконання програм педагогічних практик за *комунікативною, національно орієнтованою, мистецько-творчою сферами діяльності*.

Для впорядкування системних зв'язків концептуальних, функціональних і процесуальних площин цілеспрямованого культурологічного впливу на особистість в умовах професійної підготовки розроблено *структурно-функціональну модель системи формування досліджуваної компетентності* (рис. 1) – комплексну інтегровану схему, що відображає алгоритм реалізації тактичних і стратегічних педагогічних дій згідно з логікою застосування обґрунтованих теоретичних засад у контексті визначених завдань дослідження.

Представлена модель унаочнює перебіг культурологічно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи і утворює цілісний конструкт блоків-підсистем: *концептуально-цільового* (мета, завдання, методологічні підходи, закономірності, принципи), *змістово-організаційного* (структурні компоненти досліджуваного явища й компоненти змісту його формування, культурологічно орієнтоване середовище, психолого-педагогічні умови та етапи формування) і *діагностико-результативного* (критерії, показники й рівні сформованості досліджуваної компетентності).

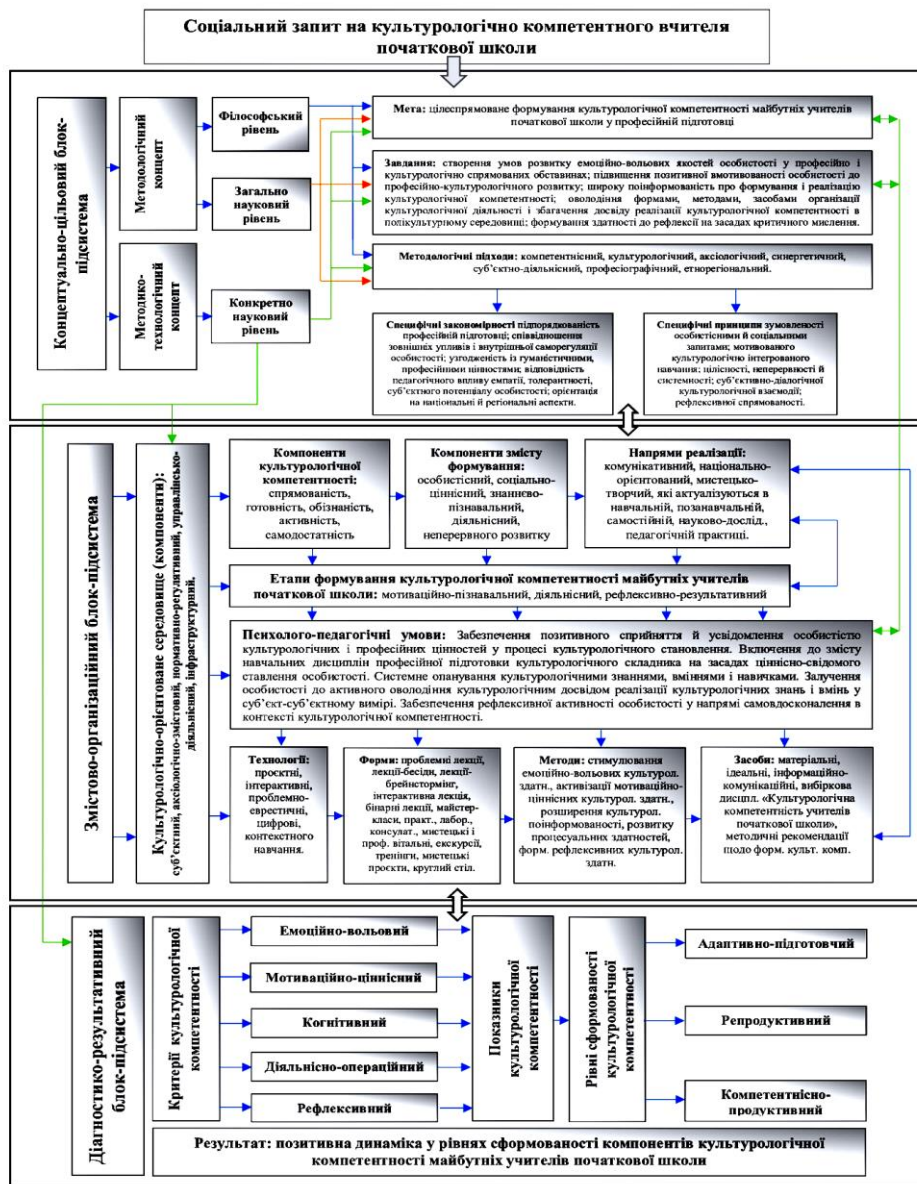

Рис. 1. Структурно-функціональна модель системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці

На позиціях мотивованого й зацікавленого ставлення майбутніх учителів початкової школи до особистісно-професійних і культурологічних характеристик, які набувають значущості на засадах педагогічного співробітництва, уточнено *сутність функціонування культурологічно орієнтованого середовища* як динамічного, відкритого процесу інноваційного характеру, який розвивається відповідно до суспільних запитів на підготовку культурологічно компетентних учителів початкової школи, характеризується єдністю і цілісністю, поєднує колективний та індивідуальний культурологічний досвід суб'єктів педагогічної взаємодії й забезпечує цілеспрямоване формування досліджуваного феномену.

Визначено *мету, функції і структуру культурологічно орієнтованого середовища* в єдності *суб'єктивного, аксіологічно-змістового, нормативно-регулятивного, управлінсько-діяльнісного та інфраструктурного* компонентів. Функціонування такого середовища є педагогічно керованим процесом, що забезпечує його успішну розбудову шляхом реалізації низки психолого-педагогічних умов для засвоєння студентами культурологічно-комунікативних стратегій і тактик професійної взаємодії.

На основі результатів наукових і практичних розвідок щодо визначення психолого-педагогічних умов (тестування, анкетування науково-педагогічних працівників), загальних підходів до організації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, власного науково-педагогічного досвіду, сутнісно-змістової характеристики і структури досліджуваної компетентності, сформульованих і обґрунтованих специфічних закономірностей і принципів її формування укладено перелік таких умов, реалізація яких має сприяти ефективному формуванню культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в межах функціонування культурологічно орієнтованого середовища.

За результатами експертного оцінювання і детального аналізу запропонованого переліку психолого-педагогічних умов визначено, обґрунтовано й модифіковано ті, які є найбільш значущими: *забезпечення позитивного сприйняття й усвідомлення особистістю культурологічних і професійних цінностей у процесі культурологічного становлення; включення до змісту навчальних дисциплін професійної підготовки культурологічного складника на засадах ціннісно-свідомого ставлення особистості; системне опанування особистістю культурологічних знань, умінь й навичок; залучення особистості до активного оволодіння культурологічним досвідом реалізації культурологічних знань і вмінь у суб'єкт-суб'єктному вимірі; забезпечення рефлексивної активності особистості з метою самовдосконалення в контексті культурологічної компетентності.*

У четвертому розділі – **«Науково-методичне забезпечення формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці»** – обґрунтовано ієрархічні зв'язки стратегічних, тактичних і оперативних цілей та відповідної системи завдань формування досліджуваного педагогічного явища; розроблено низку

чинників, принципів, згідно з якими спроектовано зміст формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці; у контексті методичного забезпечення розроблено комплекс форм, методів, засобів і технологій формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Відповідно до соціальних вимог, загальної державної політики, рівня розвитку всієї системи освіти і початкової зокрема на культурологічно-компетентнісній основі теоретично обґрунтовано і *спроектовано ієрархію цілей формування досліджуваного феномену*. Зокрема, зацентровано, що *загальна ціль* зумовлена соціальним запитом на культурологічно-компетентного вчителя початкової школи; *стратегічні цілі* локально спрямовані на компонентну структуру педагогічного явища (афективна ціль, аксіологічна ціль, когнітивна ціль, реалізаційна ціль, ціль саморозвитку); *тактичні цілі*, орієнтовані на досягнення програмних результатів навчання; реалізація *оперативних цілей* локалізується в навчальній, позанавчальній, самостійній, науково-дослідницькій діяльності і під час виконання завдань педагогічних практик.

Узагальнено, що актуалізація системи цілей формування досліджуваного явища передбачає виконання низки специфічних *завдань стратегічного рівня* (створення умов розвитку емоційно-вольових якостей особистості у професійно і культурологічно спрямованих обставинах; підвищення позитивної вмотивованості особистості до професійно-культурологічного розвитку; широка поінформованість про формування і реалізацію культурологічної компетентності; оволодіння формами, методами, засобами організації культурологічної діяльності і збагачення досвіду реалізації культурологічної компетентності в полікультурному середовищі; формування здатності до рефлексії і самостійного розвитку професійно-культурологічного досвіду на засадах критичного мислення), які деталізуються комплексом локальних *тактичних завдань* формування культурологічної компетентності студентів.

Зазначено, що зміст формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці є цілісною системою, яка містить *особистісний* (відповідає афективній цілі), *соціально-ціннісний* (відповідає аксіологічній цілі), *знаннево-пізнавальний* (відповідає когнітивній цілі), *діяльнісний* (відповідає реалізаційній цілі) і *неперервного розвитку* (відповідає цілі саморозвитку) *компоненти*, що забезпечують функціонування всіх її елементів, спрямованих на реалізацію загальної стратегічної мети професійної підготовки.

Визначено й розроблено комплекс *чинників* (співвіднесення навчального змісту зі специфікою професійної підготовки фахівця і її стратегічною метою; компонентна будова досліджуваної компетентності; ієрархічна система цілей і завдань; культурні об'єкти, правила, норми, принципи і традиції; урахування позитивного зарубіжного досвіду щодо формування досліджуваної здатності) і *принципів* (*професійної*

спрямованості, що забезпечує організацію і реалізацію змісту фахових дисциплін відповідно до культурологічно орієнтованих програмних результатів навчання; *гуманітаризації*, який передбачає включення до змісту освітніх компонентів інформації про роль і місце культурологічного складника в соціальних, професійних процесах щодо відповідальності за збереження і збагачення культурних надбань; *гуманістичний*, що узгоджує зміст формування досліджуваної компетентності із задоволенням особистісно орієнтованих культурологічних запитів майбутніх учителів початкової школи; *інтегрованості*, що передбачає структурування робочої програми навчальної дисципліни з опертям на відтворення і збагачення міждисциплінарних культурологічно орієнтованих зв'язків; *відповідності викликам розвитку суспільства, культури та особистості*, який регламентує динамічну відкритість освітнього контенту до потреб забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії кожного студента) проектування змісту формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

У розділі репрезентовано зміст формування досліджуваного феномену за рівнями. Зокрема, складники *загального рівня* співвідносяться зі структурними компонентами культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, ієрархічною системою цілей і завдань її формування, джерелом, чинниками й принципами проектування змісту, які зумовлені соціальним розвитком і педагогічною наукою. Обґрунтовано, що процеси *раціоналізації* (підсилення фундаментальних стратегій професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи), *модернізації* (процеси інноваційного оновлення освітньої системи), *модифікації* (забезпечується педагогічною інтеграцією на основі гуманізації й гуманітаризації) утворюють *стратегічний рівень* змісту формування культурологічної компетентності. *Тактичний рівень* змісту регламентується освітніми програмами, навчальними планами, робочими програмами навчальних дисциплін і педагогічних практик, планів позанавчальної, науково-дослідницької діяльності й самостійної роботи студентів. На *оперативному рівні* зміст забезпечується розробленням, добором і застосуванням процесуально-дієвого інструментарію (форм, методів, технологій, засобів) формування культурологічної компетентності.

З урахуванням створення чіткої послідовності опанування системи культурологічних знань, умінь, навичок, здатностей, з опертям на визначені цілі, завдання, компоненти змісту, сформульовані вимоги до функціонування культурологічно орієнтованого середовища і напрями реалізації (комунікативний, національно орієнтований, мистецько-творчий) культурологічної компетентності наголошено на доцільності використання педагогічних *технологій* (проектні, проблемно-евристичні, контекстного навчання, цифрові), означено і схарактеризовано комплекс *форм* (лекція-бесіда, лекція-брейнстормінг, інтерактивна лекція, проблемна лекція, бінарна лекція, практичні (лабораторні) заняття, консультація, майстер-класи,

мистецькі й професійні вітальні, екскурсії, круглі столи, мистецько-творчі проекти, тренінги), *методів* (стимулювання емоційно-вольових культурологічних здатностей, активізації мотиваційно-ціннісних культурологічних здатностей, розширення культурологічної поінформованості, розвитку процесуальних культурологічних здатностей, формування рефлексивних культурологічних здатностей) і *засобів* (матеріальні, ідеальні, електронні, дисципліна «Культурологічна компетентність учителів початкової школи», методичні рекомендації щодо формування досліджуваного феномену) цілеспрямованого формування досліджуваної компетентності.

П'ятий розділ – **«Експериментальне дослідження ефективності системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці»** – репрезентує методику проведення педагогічного експерименту; результати організаційного, констатувального, формувального, узагальнювального етапів дослідно-експериментальної роботи; освітньо-педагогічне прогнозування перспектив формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

Педагогічний експеримент проводився в чотири етапи, на яких протягом 2015–2020 рр. здійснювалась дослідно-експериментальна робота за визначеною програмою на базі Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Комунального закладу «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, Криворізького державного педагогічного університету, Харківської гуманітарно-педагогічної академії, Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.

У ході першого (*організаційного*) етапу здійснювалося: розроблення програми експериментально-дослідної роботи та інструментарію дослідження, обґрунтування генеральної та вибіркової сукупностей, формування контрольних і експериментальних груп.

Метою другого (*констатувального*) етапу педагогічного експерименту було виявлення тих особливостей формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, які забезпечуються в умовах усталеної системи професійної підготовки у ЗВО, а також факторів, актуалізація яких підвищує рівень формування досліджуваного явища.

На цьому етапі дослідження виконували такі завдання: вивчення ступеня спрямованості й умотивованості студентів до опанування професії вчителя початкової школи і її культурологічного складника на засадах ціннісного ставлення; дослідження рівня сформованості пізнавально-оцінних умінь, навичок і установок викладачів і студентів у цілісному освітньому процесі в контексті особистісної, професійної обізнаності й готовності до опанування змісту культурологічної компетентності; виявлення розвиненості

досвіду реалізації особистісно-професійного потенціалу в культурологічному полі діяльності й сформованості навичок рефлексії щодо власних емоційно-вольових, мотиваційно-ціннісних, когнітивних і діяльнісно-операційних здатностей у контексті культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Експериментом було охоплено 28 викладачів і 424 студенти, з яких були сформовані контрольна (КГ – 208 студентів) і експериментальна (ЕГ – 216 студентів) групи.

Для проведення дослідно-експериментальної роботи на цьому етапі було здійснено добір і модифікацію комплексу методик. Зокрема, *для визначення рівня сформованості культурологічної спрямованості*: тест «Спрямованість особистості» і методика «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В. Сопова, Л. Карпушина), перший блок запитань авторської анкети; *для визначення рівня сформованості культурологічної готовності*: методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), «Мотиви вибору професії», другий блок запитань авторської анкети; *для визначення рівня сформованості культурологічної обізнаності*: «Локус контролю» (О. Ксенофонтова), тест оцінювання особистісних якостей «Психологічний особистісний профіль» (Т. Ратанова, Н. Шляхта), третій блок запитань авторської анкети; *для визначення рівня сформованості культурологічної активності*: методика оцінювання вмінь педагогічного спілкування (І. Макаровська), методика «Здатність педагога до емпатії» (І. Юсупов), матеріали педагогічних практик, четвертий блок запитань авторської анкети; *для визначення рівня сформованості культурологічної самодостатності*: методика «Рівень вираженості та спрямованості рефлексії» (автор М. Грант, модиф. В. Волошиної), методика діагностики особистості на мотивацію до успіху (Т. Елерсон), методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач (Т. Елерсон), п'ятий блок запитань авторської анкети.

За результатами констатувального етапу педагогічного експерименту було з'ясовано, що: компетентісно-продуктивний рівень сформованості культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи зафіксовано у 13,46 % осіб КГ і 12,96 % осіб ЕГ; репродуктивний рівень – у 28,85 % студентів КГ і 29,17 % студентів ЕГ; адаптивно-підготовчий рівень – у 57,69 % респондентів КГ і 57,87 % респондентів ЕГ. Отримані дані підтвердили збіг початкових станів контрольної та експериментальної груп на рівні статистичної значущості 0,01 та 0,05 засвідчили, що статистично істотних відмінностей у рівні сформованості культурологічної компетентності в обох групах немає.

На третьому етапі (*формувальний експеримент*) в ЕГ було апробовано систему формування культурологічної компетентності й вирішено такі завдання: впровадити систему формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, що реалізується в умовах створеного культурологічно орієнтованого середовища; застосувати методичне забезпечення в організації навчальної, позанавчальної, самостійної, науково-дослідницької діяльності, педагогічних практик; здійснити аналіз

результативності авторської системи формування досліджуваної компетентності.

Реалізація авторської системи відбувалась у межах поетапного формування досліджуваної компетентності. *Мотиваційно-пізнавальний етап* забезпечив розвиток у студентів позитивних емоційних реакцій, що виявлялись у мотивованих активних вольових зусиллях щодо культурологічної діяльності на ціннісно-мотиваційній основі з оволодіння культурологічною компетентністю в процесі професійної підготовки. Особистісний і соціально-ціннісний компоненти змісту формування педагогічного явища були реалізовані в ході викладання таких дисциплін: «Хоровий клас, практикум роботи з хором», «Основний музичний інструмент», «Основи педагогічної майстерності, сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», «Вступ до спеціальності та загальні основи педагогіки», «Педагогічні технології в початковій школі», «Актуальні проблеми початкової освіти», а також у позанавчальній діяльності (волонтерська й екскурсійна діяльність, постійно діючі професійні й мистецькі інтерактивні майданчики), у самостійній роботі студентів шляхом їх залучення до опанування вибіркових дисциплін культурологічного спрямування, участі в мистецько-творчих колективах, науково-дослідницьких організаціях.

Актуалізація *діяльнісного етапу* формування культурологічної компетентності регламентувала розвиток у студентів культурологічних умінь і навичок реалізації культурологічно сформованого потенціалу. Знаннево-пізнавальний і діяльнісний компоненти змісту цілеспрямованого формування досліджуваної здатності були реалізовані в таких складниках освітнього контенту професійної підготовки фахівців: у навчальній діяльності шляхом упровадження дисципліни «Культурологічна компетентність учителя початкової школи»; у позанавчальній діяльності в межах довгострокового проєкту «Формування культурологічної компетентності особистості засобами української обрядовості»; у науково-дослідницькій діяльності через кореляцію тематики курсових і магістерських робіт, оприлюднення результатів дослідження культурологічних проблем на наукових заходах, удосконалення програм діяльності студентської проблемної групи; розширення завдань педагогічних практик щодо виявлення культурологічних інтересів у дітей, реалізації виховних заходів національно орієнтованого і мистецько-творчого характеру із залученням учнів та їхніх батьків, проєктування мініпрограм культурологічних завдань і шляхів їх реалізації в середовищі учнів початкових класів.

Забезпечення *рефлексивно-результативного етапу* формування досліджуваної здатності було зосереджено на взаємо- й самооцінюванні культурологічної компетентності, залученні студентів до самостійної активної культурологічної діяльності, формуванні культурологічної самодостатності. Компонент змісту – неперервного розвитку – реалізований переважно в перебігу проєкту «Формування культурологічної компетентності

особистості засобами української обрядовості», який охоплював комунікативний, національно орієнтований і мистецько-творчий напрями відтворення й продукування культурологічного досвіду студентів; під час педагогічної практики «На робочому місці вчителя початкових класів»; у процесі аналізу й самоаналізу результатів участі студентів у наукових заходах; на практичних заняттях із вибіркової дисципліни «Культурологічна компетентність учителів початкової школи»; під час організації і проведення щорічних проєктів (артпікнік «Україна починається з мене», «Щаслива дитина – щаслива країна!»).

На *узагальнювальному етапі* експерименту здійснено комплексний аналіз результатів експериментального дослідження, проведено систематизацію й статистичну обробку емпіричних даних, перевірено результати формульованого етапу експерименту й доведено ефективність упровадження системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, сформульовано загальні висновки.

Аналіз результатів формульованого експерименту свідчить, що частка студентів ЕГ, які продемонстрували компетентісно-продуктивний і репродуктивний рівень сформованості всіх компонентів досліджуваного феномену суттєво зросла порівняно з початковим станом (*культурологічна спрямованість*, зросла на 16,66 % і на 18,07 %, *культурологічна готовність* – на 18,05 % і на 16,67 %, *культурологічна обізнаність* зросла на 15,28 % і на 16,20 %; *культурологічна активність* зросла на 12,97 % і на 23,15 %, *культурологічна самодостатність* – на 13,42 % і на 20,84 %). Натомість частка учасників ЕГ, які підтвердили адаптивно-підготовчий рівень сформованості компонентів культурологічної компетентності, зменшилася (*культурологічна спрямованість* знизилась на 34,72 %, *культурологічна готовність* – на 36,57 %, *культурологічна обізнаність* знизилась на 31,48 %, *культурологічна активність* знизилась на 36,12 %, *культурологічна самодостатність* на 34,26 %). Зміни в КГ виявились незначними.

Вірогідність результатів проведеної експериментальної роботи й достовірність експериментальних даних визначені з використанням непараметричного критерію Пірсона й методу кореляційного аналізу. Результати формульованого етапу експерименту підтвердили правомірність й ефективність застосування розробленої системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці й науково-методичного забезпечення, послугувавши підставою для висновку, що мети дослідження досягнуто.

Узагальнені результати констатувального і формульованого етапів експериментального дослідження щодо рівнів сформованості компонентів культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в експериментальній і контрольній групах на початку й після експерименту представлено в табл. 1.

Результати сформованості компонентів культурологічної компетентності в респондентів контрольних і експериментальних груп

Компоненти	Рівні сформованості культурологічної компетентності											
	Адаптивно-підготовчий				Репродуктивний				Компетентнісно-продуктивний			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Культурологічна спрямованість	123	48	114	92	67	10	63	81	26	62	3	3
	56,94	22,22	54,81	44,23	31,01	49,08	30,29	39,94	12,04	28,70	14,90	16,83
Культурологічна готовність	126	47	122	90	67	103	63	80	27	66	27	38
	58,33	21,76	58,66	43,27	31,02	47,69	30,29	38,46	12,50	30,55	12,98	18,27
Культурологічна обізнаність	122	54	118	100	54	102	42	76	43	60	34	32
	56,48	25,00	56,73	48,08	31,02	47,22	30,29	36,54	12,50	27,78	12,98	15,38
Культурологічна активність	130	52	124	96	58	108	60	78	28	56	24	34
	60,19	24,07	54,81	46,15	26,85	50,00	30,29	37,50	12,96	25,93	14,90	16,35
Культурологічна самодостатність	124	50	120	93	62	107	59	79	30	59	29	36
	57,41	23,15	57,69	44,71	28,70	49,54	28,37	37,98	13,89	27,31	13,94	17,31

У розділі здійснено освітньо-педагогічне прогнозування перспектив професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах культурології. До них віднесено: на *державному рівні* – розроблення стандарту підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського й магістерського ступенів спеціальності 013 Початкова освіта з орієнтацією на культурологічно орієнтовану специфіку освітньої галузі 01 Освіта / Педагогіка; на *інституційному рівні* – використання окремих аспектів дослідження в частині модернізації освітньо-професійних програм «Початкова освіта», орієнтованих на культурологічні програмні результати навчання; забезпечення можливостей для диверсифікації освітньо-професійних програм, спрямованих на різні цільові групи; формування змісту професійної підготовки на міждисциплінарній основі з обов'язковим визначенням наскрізного культурологічного складника загального, професійного й варіативного компонентів навчальних планів; створення культурологічно орієнтованого середовища неперервної практики, набуття культурологічного досвіду студентами; на *особистісному рівні* – сприяння забезпеченню індивідуальної освітньої траєкторії для кожного здобувача вищої освіти на основі результатів діагностування потреб, можливостей і запитів кожного з них; залучення науково-педагогічних працівників в якості культурологічно активних суб'єктів культурологічно орієнтованого середовища.

ВИСНОВКИ

У дисертації в методологічному, теоретичному та методичному аспектах наведено узагальнення і запропоноване нове розв'язання наукової проблеми шляхом застосування системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці.

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети і розв'язання поставлених завдань та дали підстави для таких висновків:

1. На основі теоретичного аналізу проблеми формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці схарактеризовано стан її розробленості у вітчизняній теорії й практиці закладів вищої освіти педагогічного профілю. З'ясовано, що новітні аспекти формування культурологічної компетентності у вищій педагогічній освіті ще недостатньо вивчені й розроблені, але основні її напрями обґрунтовуються в наукових розвідках провідних учених. На підставі аналізу наукового доробку із порушеної проблеми з'ясовано, що вчені досліджують: основні положення про взаємозв'язок культури й освіти, зокрема, розроблення культурологічних теорій формування особистості загалом; теоретико-методичні основи імплементації культурологічної освіти в підготовку майбутніх учителів у вищій школі; роль і місце філософії культури в розбудові педагогічної теорії й практики та вплив культурологічної парадигми на виховання толерантної особистості в полікультурному середовищі; загальні питання й окремі аспекти дієвості культурологічного підходу в процесі вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців і вчителів початкової школи зокрема; особливості реалізації компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи у процесі формування методичної, мовленнєвої, інформаційної культури й розкриття сутнісних ознак загальнокультурної компетентності особистості в контексті процесуальних аспектів.

Водночас з'ясовано, що у працях вітчизняних науковців відсутні системні дослідження теоретико-методичних засад і обґрунтування технологій формування культурологічної компетентності у ході професійної підготовки майбутніх фахівців.

Результати аналізу сучасного стану вітчизняної практики щодо розв'язання досліджуваної проблеми підтвердили її актуальність і доцільність. Виявлено напрями активізації культурологічного підходу в освітньому просторі вітчизняних освітніх закладів, які простежуються: на рівні положень нормативних документів, а саме в змісті освітньо-професійних програм; в активному використанні інноваційних проектних інтерактивних технологій з метою інтеграції процесів оволодіння культурологічними знаннями, вміннями, навичками й розв'язання культурологічних проблем; у залученні студентів до позанавчальної культурологічно спрямованої діяльності; в упровадженні процесів

академічної мобільності студентів і викладачів (стажування, дуальна освіта, програми академічного обміну) шляхом налагодження міжнародної комунікації й наповнення культурологічним змістом вітчизняного нормативно-регулятивного освітнього інструментарію.

2. Обґрунтовано *культурологічну компетентність майбутніх учителів початкової школи*, яка є поліаспектною здатністю особистості сприймати, усвідомлювати, відтворювати, самостійно збагачувати культурологічний досвід у професійному полі на продуктивному рівні засобами відповідних знань про світову й національну культуру на засадах гуманістичних, загальнолюдських духовних цінностей. Виокремлено й обґрунтовано структуру досліджуваної здатності в єдності компонентів (*культурологічної спрямованості, культурологічної готовності, культурологічної обізнаності, культурологічної активності, культурологічної самодостатності*), які перебувають у відкритій взаємозумовленій динаміці, що забезпечує ефективне формування культурологічної компетентності, яка відображає соціальний запит на культурокомпетентного вчителя початкової школи, здатного до імплементації концептуальних засад Нової української школи відповідно до Державного стандарту початкової освіти.

3. Визначено й обґрунтовано *критерії, показники та рівні сформованості культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи*. Система критеріїв досліджуваного феномену охоплює: *емоційно-вольовий* (сформованість емоційно-вольової сфери як обов'язкового механізму в процесах сприйняття, спілкування, трансляції, відтворення особистістю культурних норм і принципів, видів мистецтв тощо), *мотиваційно-ціннісний* (сукупність мотивів, зацікавлення, інтересу до оволодіння культурологічним інструментарієм і потреби в передаванні здобутого досвіду на суб'єкт-суб'єктному рівні у соціальному й професійному середовищі), *когнітивний* (комплекс культурологічних знань, які є базовими для виконання культурологічних дій), *діяльнісно-операційний* (система культурологічних умінь і навичок реалізації професійного потенціалу на засадах загальнолюдських і загальнокультурних цінностей, які є базисом реалізації системи культурологічного інструментарію в практичній професійній сфері), *рефлексивний* (комплекс навичок психологічної культури особистості, вміння й готовність до критичного аналізу педагогічної діяльності культурологічного характеру на засадах самореалізації, самовизначення, самоактуалізації).

Обґрунтовано показники прояву зазначених *критеріїв* (позитивна стійка внутрішня спрямованість до налагодження культурологічної комунікації; усвідомленість мотивів, потреб, інтересів до успіху в культуротворчій діяльності; обізнаність, поінформованість і володіння системою культурологічних знань; здатність реалізовувати культурологічний потенціал; здатність до самооцінювання, самоаналізу, самокореляції

культурологічних дій) і *рівні сформованості* (адаптивно-підготовчий, репродуктивний, компетентнісно-продуктивний) досліджуваного феномену.

4. На основі здійсненого аналізу нормативно-регулятивних документів (положення, освітньо-професійні програми, навчальні плани), змісту офіційних сайтів закладів вищої освіти, інтернет-ресурсів, наукових і методичних джерел із проблеми формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у зарубіжних країнах виявлено, що в країнах Західної Європи (Велика Британія, Франція, Німеччина) цей феномен розглядається як складне і багатовимірне явище, яке характеризується сукупністю знань, переконань, ставлень, умінь, навичок і визначається змістом її окремих складників, таких як: соціокультурна мобільність, лідерство, емпатія, толерантність і обізнаність (поінформованість).

Свою чергою, інтенсифікація політичних, соціально-економічних, культурних, освітніх реформ держав східноєвропейського регіону (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), зумовлена їх вступом до ЄС, приєднанням до Болонського процесу й ратифікацією низки основних документів, актуалізувала ціннісні орієнтири у професійній підготовці вчителів початкової школи на засадах демократичних принципів (захисту прав і свобод людини, поваги до її релігійної й культурної свободи, визнання автономії особистості та її вільного вибору; особистої відповідальності за кінцевий результат навчання; толерантного ставлення до учнів тощо), які сприяють наскрізному формуванню культурологічної компетентності майбутніх фахівців.

З'ясовано, що формування культурологічної компетентності вчителів початкової школи у США сфокусовано на розвитку здатності особистості ефективно функціонувати в полікультурному середовищі шляхом: створення культурних програм підготовки вчителів до роботи в культурно- й мовнорізноманітному просторі; охоплення всіх суб'єктів навчання розробленими спеціальними курсами полікультурного виховання й освітньої рівності; збагачення культурологічного досвіду в частині педагогічних практик у школах із культурно- й лінгвістично різноманітним учнівським складом.

Відзначено унікальність японського досвіду професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, який полягає в посиленні традиційної системи національних цінностей культурологічним складником, що передбачає формування здатності вчителя через діалог культур оволодівати культурознавчим базисом, морально-етичним і культурним надбанням інших народів, досягати рівня самопізнання й неперервного культурного саморозвитку.

5. Розроблена й науково обґрунтована авторська концепція, метою якої є обґрунтування, теоретичне й методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи як системно-інтегративної основи формування культурологічної компетентності. Сформульовано

стратегічне завдання концепції у площині всебічного забезпечення культурологічного складника професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи згідно з вимогами й викликами сучасного полікультурного простору. Концепція ґрунтується на основних положеннях компетентнісного, культурологічного, аксіологічного, синергетичного, суб'єктно-діяльнісного, професіографічного, етнорегіонального підходів, закономірностях і принципах (загальнодидактичних і специфічних) формування культурологічної компетентності і спрямована на здійснення наукового пошуку за двома взаємопов'язаними концептами трьох рівнів (методологічний концепт – філософський і загальнонауковий рівні, методико-технологічний – конкретно-науковий рівень), що покладено в основу реалізації провідної ідеї і завдань дослідження.

6. Розроблено систему формування культурологічної компетентності у професійній підготовці як узгодження процесів формування культурологічної спрямованості, готовності, обізнаності, активності, самодостатності, які представлені комплексом відповідних знань, умінь, навичок, здатностей із дидактичними, розвивальними й виховними завданнями, цілями й метою професійної підготовки фахівців у навчальній, позанавчальній, самостійній, науково-дослідницькій діяльності та під час виконання програм педагогічних практик за комунікативною, національно орієнтованою, мистецько-творчою сферами діяльності.

Для впорядкування системних зв'язків концептуальних, функціональних і процесуальних площин цілеспрямованого культурологічного впливу на особистість в умовах професійної підготовки розроблено структурно-функціональну модель системи формування досліджуваної компетентності, що містить концептуально-цільовий, змістово-організаційний, діагностико-результативний блоки-підсистеми, які є комплексом взаємопов'язаних, ієрархічно підпорядкованих компонентів процесу неперервного професійного становлення фахівців і результату – сформованої культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи на компетентнісно-продуктивному рівні.

Установлено, що процесуальним ядром авторської системи є функціонування культурологічно орієнтованого середовища як динамічного, відкритого процесу інноваційного характеру, що розвивається відповідно до суспільних запитів на підготовку культурологічно компетентних учителів початкової школи, характеризується єдністю і цілісністю, поєднує колективний та індивідуальний культурологічний досвід суб'єктів педагогічної взаємодії й забезпечує цілеспрямоване формування досліджуваного феномену.

Визначено й обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (забезпечення позитивного сприйняття й усвідомлення особистістю культурологічних і професійних цінностей у процесі культурологічного становлення; включення до змісту навчальних дисциплін професійної

підготовки культурологічного складника на засадах ціннісно-свідомого ставлення особистості; системне опанування особистістю культурологічних знань, умінь і навичок; залучення особистості до активного оволодіння культурологічним досвідом реалізації культурологічних знань і вмінь у суб'єкт-суб'єктному вимірі; забезпечення рефлексивної активності особистості з метою самовдосконалення в контексті культурологічної компетентності), що становлять основу змістово-організаційного блоку-підсистеми авторської системи, забезпечують інтеграцію культурологічно орієнтованого середовища у професійну підготовку фахівців і сприяють стимулюванню комплексного неперервного розвитку досліджуваного феномену.

7. Визначено й обґрунтовано доцільність використання педагогічних технологій (проектні, проблемно-евристичні, контекстного навчання, цифрові), означено і схарактеризовано комплекс форм (лекція-бесіда, лекція-брейнстормінг, інтерактивна лекція, проблемна лекція, бінарна лекція, практичні (лабораторні) заняття, консультація, майстер-класи, мистецькі й професійні вітальні, екскурсії, круглі столи, мистецько-творчі проекти, тренінги), методів (стимулювання емоційно-вольових культурологічних здатностей, активізації мотиваційно-ціннісних культурологічних здатностей, розширення культурологічної поінформованості, розвитку процесуальних культурологічних здатностей, формування рефлексивних культурологічних здатностей) і засобів (матеріальні, ідеальні, електронні, дисципліна «Культурологічна компетентність учителів початкової школи», методичні рекомендації щодо формування досліджуваного феномену) цілеспрямованого формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці з урахуванням: чіткої послідовності системи культурологічних знань, умінь, навичок, здатностей; стратегічних, тактичних, оперативних цілей, завдань; спроектованого полікомпонентного змісту формування досліджуваної компетентності; обґрунтованих напрямів формування і реалізації досліджуваної компетентності (комунікативний, національно орієнтований, мистецько-творчий) і вимог до функціонування культурологічно орієнтованого середовища.

8. Експериментально перевірено ефективність застосування системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. Результати дослідницько-експериментальної роботи засвідчили, що згідно з установленими рівнями сформованості культурологічної компетентності кількість студентів експериментальної групи, які досягли компетентісно-продуктивного рівня, збільшилася на 15,28 % (від 12,96 % до 28,24 %), а в контрольній групі збільшилася лише на 3,37 % (від 13,46 % до 16,83 %). Кількість студентів, які мають репродуктивний рівень сформованості культурологічної компетентності, в експериментальній групі збільшилася на 19,44 % (від 29,17 % до 48,61 %), у контрольній групі – збільшилася на 9,13 % (від 28,85 % до 37,98 %). Найбільш суттєво змінилися показники адаптивно-підготовчого рівня: в

експериментальній групі кількість студентів зменшилася на 34,72 % (від 57,87 % до 23,15 %), у контрольній групі – лише на 12,50 % (від 57,69 % до 45,19 %).

9. Здійснено прогнозування перспективних напрямів професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах культурології: на *державному рівні* – розроблення стандарту вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта з орієнтацією на культурологічно орієнтовану специфіку освітньої галузі 01 Освіта / Педагогіка; на *інституційному рівні* – використання окремих аспектів дослідження в частині модернізації освітньо-професійних програм «Початкова освіта», що ґрунтується на культурологічному, компетентнісному, студентоцентрованому підходах; забезпечення можливостей для диверсифікації освітньо-професійних програм, орієнтованих на різні цільові групи; удосконалення змісту професійної підготовки на міждисциплінарній основі з обов'язковим визначенням наскрізного культурологічного складника загального, професійного й варіативного компонентів навчальних планів; створення культурологічно орієнтованого середовища неперервної практики набуття культурологічного досвіду студентами; на *особистісному рівні* – всебічне забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії для кожного здобувача вищої освіти згідно з потребами, можливостями і запитами; залучення науково-педагогічних працівників у якості культурологічно активних суб'єктів культурологічно орієнтованого середовища.

10. За результатами проведеного дослідження підготовлено методичні рекомендації щодо формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці, в яких висвітлено ключові позиції формування досліджуваного педагогічного явища, подано його структурно-функціональну модель, представлено методичне забезпечення цілеспрямованого впливу на здобувачів вищої освіти з метою формування досліджуваної здатності.

Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, що дає підстави окреслити перспективні напрями подальших наукових розвідок з означеної проблеми: теоретичне осмислення і практична апробація шляхів проєктування змісту культурологічної освіти в закладах педагогічного профілю, розроблення методичних систем формування й розвитку культурологічної компетентності педагогів у системі післядипломної освіти, удосконалення методів діагностики результатів культурологічно орієнтованої освіти, теоретико-методичні засади системи впровадження зарубіжного досвіду в професійну підготовку майбутніх фахівців.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:******Монографії:***

1. Гречаник Н. І. Культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи: система формування: монографія / за наук. ред. А. І. Кузьмінського. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 526 с.
2. Гречаник Н. І. Теоретичні основи культурологічно-орієнтованого середовища формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Pedagogy in modern conditions: collective monograph* / I. Bartienieva, O. Nozdrova etc. / International Science Group. Boston: Primedia elaunch, 2020. С. 50–56.

Посібник:

3. Гречаник Н. І. Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: методичні рекомендації. Суми: Видавець Вінніченко М. Д., 2020. 104 с.

Публікації у вітчизняних фахових виданнях з педагогічних наук:

4. Гречаник Н. І. Стан дослідженості проблеми формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: вітчизняний досвід. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 71. С. 84–89.
5. Гречаник Н. І. Компетентнісний підхід у формуванні культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Імідж сучасного педагога*. 2020. Вип. 2 (191). С. 70–77.
6. Гречаник Н. І. Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: професіографічний підхід. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. Вип. 6 (93). С. 83–100.
7. Гречаник Н. І. До сутнісної характеристики формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 19. Т. 1. С. 78–82.
8. Гречаник Н. І. Нормативно-регулятивний аспект формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. Вип. 67. Т. 1. С. 166–173.
9. Гречаник Н. І. Організація практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи у контексті формування культурологічної компетентності. *Освітній дискурс*. 2020. Вип. 20 (2). С. 7–20.
10. Гречаник Н. І. Актуальність використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування культурологічної

компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Освітній дискурс*. 2020. Вип. 22 (4). С. 7–20.

11. Гречаник Н. І. Емоційно-вольові основи культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. Вип. 1 (95). С. 159–169.

12. Гречаник Н. І. Філософський аспект культурологічної компетентності особистості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. Вип. 10 (94). С. 117–130.

13. Гречаник Н. І. Культурологічна складова підготовки майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. Вип. 2 (96). С. 234–245.

14. Гречаник Н. І. Рефлексія у формуванні культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 2. С. 132–140.

15. Гречаник Н. І. Про когнітивні процеси у формуванні культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 23. Т. 1. С. 101–106.

16. Гречаник Н. І. Мотиваційно-ціннісна складова культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Вісник ГНПУ ім. О. Довженка*. 2020. Вип. 1/42. С. 113–121.

17. Гречаник Н. І. Квінтесенція складових культурологічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. *Молодь і ринок*. 2020. Вип. 2 (180). С. 56–61.

18. Гречаник Н. І. Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці: програма формувального експерименту. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 24. Т. 1. С. 68–77.

19. Гречаник Н. І. Етнорегіональні засади у формуванні культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 71. С. 7–12.

20. Гречаник Н. І. Закономірності формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31. Т. 2. С. 115–121.

21. Гречаник Н. І. Культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи: принципи формування. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. С. 113–120

22. Гречаник Н. І. Культурологічний підхід підготовки майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі вищої школи. *Молодь і ринок*. 2020. Вип. 1 (180). С. 56–61.

Публікації у закордонних періодичних виданнях:

23. Гречаник Н. І. Особливості створення культурологічно орієнтованого середовища в контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2020. VIII (91), Issue: 227. P.16–20.
24. Гречаник Н. І. Вимоги до змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи. *Revistă științifică progresivă*. 2019. № 1. P. 9–12.
25. Гречаник Н. І. Модель практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації культурологічної компетентності у професійній діяльності. *Scientific Vector of the balkans*. 2020. Т. 4. № 1 (7). P. 21–25.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

26. Гречаник Н. І. Діяльнісно-операційний критерій культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Colloquium-journal*. 2020. № 5 (57). Część 3. P. 41–43.
27. Гречаник Н. І. Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці: за результатами констатувального експерименту. *Colloquium-journal*. 2020. №15 (67). Część 3. P. 39–43.
28. Гречаник Н. І. Обґрунтування моделі системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. *Colloquium-journal*. 2020. № 16 (68). Część 3. P. 30 – 37.
29. Гречаник Н. І. Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: діяльнісний підхід. *Молодий вчений*. 2020. № 2 (78). С. 104–109.
30. Гречаник Н. І. Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в країнах Східної Європи: загальні тенденції. *East European science journal. Wschodniorzopejskse czasopismo naukowe*. 2020. Vol. 1, 02(54). Part 1. P.14–19.
31. Гречаник Н. І. Теоретичні й практичні основи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в системі вищої педагогічної освіти Сполучених Штатів Америки. *Молодий вчений*. 2020. Вип. 3 (79). С. 99–105.
32. Гречаник Н. І. Психолого-педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. *Молодий вчений*. 2020. Вип. 5 (81). С. 75–81.
33. Гречаник Н. І. Особливості реалізації культурологічної складової підготовки майбутніх учителів початкової школи в системі вищої педагогічної освіти Словачької республіки. *Topical issues of the development of modern science: the 9th International scientific and practical conference: матеріали*

IX міжнародної науково-практичної конференції (Sofia, May 6–8, 2020). Publishing House «ACCENT». Sofia, Bulgaria, 2020. P. 291–298.

34. Гречаник Н. І. До питання про культурологічний вимір підготовки майбутнього вчителя початкової школи: вітчизняний досвід. *Perspectives of science and education*: матеріали XIII міжнародної науково-практичної конференції (г. Нью-Йорк, 22 листопада 2019 р.). Нью-Йорк, США, 2019. P. 423–435.

35. Гречаник Н. І. Удосконалення теоретико-практичного змісту формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. *Perspectives of world science and education*: IX International Scientific and Practical Conference: матеріали IX міжнародної науково-практичної конференції (Osaka, 20–22 травня 2020 р.). Осака, Японія, 2020. P. 127–132.

36. Гречаник Н. І. До питання про структуру культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI столітті*: матеріали XXI міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 12–13 червня 2020 р.). Харків, 2020. С. 36–40.

37. Гречаник Н. І. Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: синергетичний контекст. *Perspectives of world science and education*: X International Scientific and Practical Conference: матеріали X міжнародної науково-практичної конференції (Osaka, 17–19 червня 2020 р.). Осака, Японія, 2020. P. 201–211.

38. Гречаник Н. І. Методологічне обґрунтування формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. *Дослідження різних напрямів і розвитку психології та педагогіки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19–20 червня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 68–72.

39. Гречаник Н. І. Аксиологічні основи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. *Dynamics of the development of world science: the 11th International scientific and practical conference*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Vancouver, July 8–10, 2020). Vancouver, Canada, 2020. P. 223–234.

40. Гречаник Н. І. Щодо напрямів формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. *Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 7–8 серпня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 57–61.

41. Гречаник Н. І. Про шляхи вдосконалення процесу формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. *Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21–22 серпня 2020 р.). Львів, 2020. С. 51–55.

42. Гречаник Н. І. Тенденції формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: зарубіжний досвід. *Інформаційно-аналітичне поле. Реформа освіти в Україні: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15 жовтня 2020 р.). Київ, 2020. С. 330–334.

43. Гречаник Н. І. Засоби формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. *Topical issues of science and practice: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції* (м. Лондон, 2–6 листопада 2020 р.). Лондон, Велика Британія, 2020. С. 420–426.

44. Гречаник Н. І., Пішун С. Г. Художньо-специфічні принципи інтегрованого викладання музичного мистецтва в початковій школі. *Молодь і ринок*. 2019. Вип. 2 (169). С. 85–90.

45. Гречаник Н. І., Пішун С. Г. Культурологічний аспект професійної підготовки майбутніх учителів: навч. посіб. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Суми: Друк. ФОП Баганець С. Г., 2018. 239 с.

АНОТАЦІЇ

Гречаник Н. І. Система формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка МОН України, Глухів, 2021.

У дисертації здійснено дослідження проблеми формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці і запропоновано її комплексне розв’язання. У процесі наукових розвідок схарактеризовано розробленість означеної проблеми у вітчизняній теорії і практиці ЗВО, обґрунтовано сутність і структуру досліджуваної компетентності, визначено критерії, показники й рівні сформованості, проаналізовано зарубіжний досвід щодо її формування. Розроблено концепцію, систему і спроектовано її структурно-функціональну модель. Обґрунтовано особливості створення культурологічно орієнтованого середовища як інтегрованого сегмента авторської системи, що функціонує внаслідок реалізації психолого-педагогічних умов формування досліджуваної компетентності. Визначено й розроблено методичне забезпечення цього процесу. Проаналізовано результати експериментального впровадження системи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи і здійснено прогнозування перспектив їх професійної підготовки на культурологічних засадах.

Ключові слова: культурологічна компетентність, майбутні вчителі початкової школи, професійна підготовка, культурологічно орієнтоване середовище, психолого-педагогічні умови, концепція, система, форми, методи, технології, засоби.

Гречаник Н. И. Система формирования культурологической компетентности будущих учителей начальной школы в профессиональной подготовке. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко МОН Украины, Глухов, 2021.

В диссертации осуществлено исследование системы формирования культурологической компетентности будущих учителей начальной школы в профессиональной подготовке и предложено ее комплексное решение. В процессе научного исследования охарактеризована разработанность исследуемой проблемы в отечественной теории и практике ЗВО, обосновано сущность и структуру исследуемой компетентности, определены критерии, показатели и уровни сформированности, проанализирован зарубежный опыт ее формирования. Разработана концепция, система и создана ее структурно-функциональная модель. Обоснованы особенности создания культурологически ориентированной среды как интегрированного сегмента системы, функционирующей путем реализации психолого-педагогических условий формирования исследуемой компетентности. Определено и разработано методическое обеспечение этого процесса. Проанализированы результаты экспериментального внедрения системы формирования культурологической компетентности будущих учителей начальной школы и определены перспективы их профессиональной подготовки на основе культурологии.

Ключевые слова: культурологическая компетентность, будущие учителя начальной школы, профессиональная подготовка, культурологически ориентированная среда, психолого-педагогические условия, концепция, система, формы, методы, технологии, средства.

Hrechanyk N. I. System for the formation of culturological competence of future primary school teachers in professional training. – Qualitative scientific work on the rights of manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Vocational Education. – Hlukhiv National Pedagogical University named after Olexandr Dovzhenko, Hlukhiv, 2021.

The full research of the system for the formation of culturological competence of future primary school teachers in professional training was carried out in the dissertation.

The results of the analysis of the scientific development of domestic scientists of the studied problem and the state of practice in solving this problem at a higher education institutions are presented. In addition, generalized foreign experience on effective ways of training culturally competent professionals.

In the dissertation presented on the author's concept of formation of culturological competence of future primary school teachers in the unity of two concepts (methodological concept, methodological and technological concept), which cover three levels (philosophical, general, specific) is presented and substantiated.

A system of formation of culturological competence of future primary school teachers, which is the coordination of processes of formation of culturological orientation, readiness, awareness, activity, self-sufficiency, represented by relevant knowledge, skills with didactic, developmental and educational tasks training of specialists in educational, extracurricular, independent, research activities and during the implementation of the tasks of pedagogical practices in the communicative, national-oriented, artistic and creative spheres of activity was developed.

The author's system is modeled, which is represented by the following blocks-subsystems: conceptual-target, semantic-organizational and diagnostic-effective. Diagnostics of culturological achievements of students by the tool of criterion-indicator connections according to the forecasted results (on emotionally volitional, motivational-value, cognitive, activity-operational level, reflexes) and levels (adaptive preparatory, reproductive, competence-productive) phenomenon.

The essence of culturological competence of future primary school teachers is formulated, which is a multifaceted ability of a person to perceive, realize, reproduce, independently enrich culturological experience in the professional field at the productive level by means of relevant knowledge about universal, world and national culture on humanistic and spiritual values.

The structure of the studied phenomenon is defined as the unity of a number of components: culturological orientation (understanding and internal acceptance by the individual of the goals and objectives of professional activity in the culturological plane, as well as related emotional and volitional currents), culturological readiness (ability to assess oneself as a motivated and proactive subject of culturological activity), culturological awareness (formation of the content of valuable professional and culturological orientations, knowledge of culture in the narrow and broad sense), culturological activity (the ability to implement culturological competence in the practical plane and enrich the relevant experience), culturological self-sufficiency (ability to study one's own cultural experience on the basis of critical thinking in the direction of continuous self-development and self-improvement).

The essential characteristics, purpose, functions and component structure of the culturally oriented environment: subjective (communication between the subjects of the educational process), axiological-semantic (values, traditions, educational and professional programs, tasks of pedagogical practices, educational,

extracurricular, independent, research activities), normativeregulatory (documents of the educational institution, structural subdivisions that regulate educational activities of cultural orientation and communication of all subjects); managerial-activity (forms, methods, technologies, styles of interaction of subjects of educational process), infrastructural (information and technical base, auditorium fund, material and educational tools, library resource, living conditions, aesthetic arrangement of premises, etc.) were substantiated.

The psychological and pedagogical conditions for the formation of culturological competence of future primary school teachers in professional training were determined.

The structure of the content of the formation of the studied phenomenon has been improved, which is due to the construct and aimed at the program learning outcomes: personal (corresponds to the affective goal), social-value (corresponds to the axiological goal), cognitive (corresponds to the cognitive goal), activity (corresponds to the realization goal) and continuous development (corresponds to the goal of self-development) components that ensure the functioning of all its elements aimed at realization of the general strategic goal of professional training in the context of research.

Keywords: primary school teacher, professional training, culturological competence, culturological competence of future primary school teachers, culturologically-oriented environment, psychological and pedagogical conditions, concept, system, forms, methods, technologies, means.